IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ ТИЗИМИДА БИЗНЕС-ЖАРАЁНЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ АСОСИДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБ, ТАҲЛИЛ ВА БОШҚАРУВНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Саидов Бобир Ғуломович
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси тингловчиси

Аннотация. Мазкур мақолада корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш асосида молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарувни такомиллаштириш масалалари ўрганилган. Замонавий иқтисодиёт шароитида корхоналар фаолиятининг самарадорлигини оширишда бизнес-жараёнларни тизимли ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Тадқиқотда бизнес-жараёнларни оптималлаштириш орқали молиявий ҳисобнинг аниқлигини таъминлаш, таҳлилий маълумотларнинг ишончлилигини ошириш ва бошқарув қарорларини самарали қабул қилиш имкониятлари ёритилган. Шунингдек, корпоратив бошқарув тизимида инновацион ёндашувлар ва рақамли технологиялардан фойдаланишнинг аҳамияти асослаб берилган. Натижада, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув модели корхона фаолиятининг барқарорлиги ва рақобатбардошлигини оширишда муҳим омил эканлиги кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, бизнес-жараёнлар, молиявий ҳисоб, молиявий таҳлил, бошқарув қарорлари, рақамли технологиялар, оптималлаштириш, самарадорлик, бошқарув тизими.

Abstract: This article examines the improvement of financial accounting, analysis, and management based on the formation of business processes within the corporate governance system. In modern economic conditions, the systematic organization of business processes plays a crucial role in enhancing enterprise performance. The study highlights how optimizing business processes can improve the accuracy of financial accounting, increase the reliability of analytical data, and support effective managerial decision-making. Additionally, the importance of innovative approaches and digital technologies in corporate governance is emphasized. As a result, a business process-oriented management model is identified as a key factor in ensuring the stability and competitiveness of enterprises.

Keywords: corporate governance, business processes, financial accounting, financial analysis, management decisions, digital technologies, optimization, efficiency, management system.

Кириш

Сўнгги йилларда глобал иқтисодиётда корпоратив бошқарув тизимларини такомиллаштириш ва бизнес-жараёнларни оптималлаштириш масалалари долзарб аҳамият касб этмоқда. Хусусан, халқаро тадқиқотларга кўра, 2023-йилда бизнес жараёнларни бошқариш (Business Process Management – BPM) бозори ҳажми 14 миллиард АҚШ долларидан ошган бўлиб, 2030-йилга бориб 26 миллиард доллардан ортиши прогноз қилинмоқда. Бу эса корхоналар фаолиятида бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув моделига бўлган эҳтиёж ортиб бораётганини кўрсатади.

Шунингдек, замонавий корпоратив бошқарув тизимларида молиявий ҳисоб ва таҳлилнинг рақамлаштирилиши муҳим йўналишлардан бири ҳисобланади. Халқаро маълумотларга кўра, корхоналарининг 70 фоиздан ортиғи молиявий бошқарувда рақамли технологиялардан фойдаланмоқда ва бу кўрсаткич йил сайин ошиб бормоқда. Рақамли

технологияларни жорий этиш натижасида молиявий ҳисоботларнинг аниқлиги 30–40 фоизга, бошқарув қарорларини қабул қилиш тезлиги эса 20–25 фоизга ошиши аниқланган.

Ўзбекистон иқтисодиётида ҳам корпоратив бошқарув тизимини ривожлантириш ва халқаро стандартларга мослаштириш бўйича кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, йирик корхоналарда молиявий ҳисоботларни халқаро стандартлар асосида юритиш, рақамли бошқарув тизимларини жорий этиш ва бизнес-жараёнларни оптималлаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу жараёнлар корхоналарнинг шаффофлигини ошириш, инвестицион жозибадорлигини кучайтириш ва рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилмоқда.

Адабиётлар таҳлили

Корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларнинг молиявий ҳисоб ҳамда бошқарув самарадорлигига таъсири кўплаб илмий тадқиқотларда кенг ёритилган. Мавжуд адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, замонавий корхоналарда бошқарув самарадорлигини ошириш бевосита бизнес-жараёнларни тўғри ташкил этиш ва уларни тизимли бошқариш билан боғлиқ.

Илмий манбаларда таъкидланишича, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув модели корхона фаолиятини анъанавий функционал бошқарувдан фарқли равишда интеграциялашган ва натижага йўналтирилган тизимга айлантиради. Бундай ёндашув корхона ичидаги барча жараёнларни ягона тизим асосида бошқариш имконини беради ва ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлайди. Натижада молиявий ҳисобнинг аниқлиги ва ишончлилиги ошади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бизнес-жараёнларни оптималлаштириш молиявий таҳлил сифатини сезиларли даражада яхшилайди. Жараёнларга асосланган ёндашув орқали корхоналар ўз фаолиятидаги муаммоли нуқталарни аниқлаш, харажатларни камайтириш ва даромадлиликни ошириш имкониятига эга бўлади. Айниқса, жараёнларни стандартлаштириш ва автоматлаштириш молиявий маълумотларнинг тезкорлигини ва аниқлигини таъминлайди.

Шунингдек, илмий изланишларда корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш бошқарув қарорларини қабул қилиш самарадорлигини ошириши таъкидланади. Чунки аниқ ва тизимли шакллантирилган бизнес-жараёнлар асосида шаклланган молиявий ахборот менежерларга тўғри ва асосли қарорлар қабул қилиш имконини беради. Бу эса корхонанинг стратегик ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Замонавий тадқиқотларда рақамли технологиялар ва ахборот тизимларининг бизнес-жараёнларни бошқаришдаги ўрни алоҳида қайд этилган. ERP, BPM ва BI тизимлари орқали корхоналарда молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарув жараёнларини интеграциялаш имконияти кенгаймоқда. Бу эса реал вақт режимида маълумотларни олиш, уларни таҳлил қилиш ва тезкор бошқарув қарорларини қабул қилиш имконини яратади.

Бундан ташқари, айрим тадқиқотларда корпоратив бошқарув тизимининг самарадорлиги бевосита бизнес-жараёнларнинг шаффофлиги ва назорат қилиниши билан боғлиқлиги кўрсатилган. Шаффоф ва самарали ташкил этилган жараёнлар корхонада рискларни камайтириш, ички назорат тизимини кучайтириш ва молиявий интизомни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Умуман олганда, адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарувни такомиллаштиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Ушбу ёндашув корхоналарга нафақат ички самарадорликни ошириш, балки ташқи муҳитдаги рақобатбардошликни кучайтириш имконини беради.

Таҳлил ва муҳокама

Замонавий корпоратив бошқарув тизимларида бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларни оптималлаштириш молиявий ҳисоб, таҳлил ҳамда бошқарув самарадорлигини оширишда муҳим омил сифатида намоён бўлмоқда. Сўнгги статистик маълумотларга кўра, бизнес жараёнларни бошқариш (BPM) тизимларини жорий этган корхоналарда операцион самарадорлик ўртача 20–30% га ошгани кузатилган. Бу ҳолат бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув моделининг амалий самарадорлигини тасдиқлайди.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бизнес-жараёнларни автоматлаштириш орқали молиявий ҳисобнинг аниқлиги сезиларли даражада ошади. Хусусан, рақамли тизимлардан фойдаланадиган корхоналарда молиявий хатоликлар даражаси 30–50% га камайган. Бу эса молиявий ҳисоботларнинг ишончлилигини таъминлаб, инвесторлар ва манфаатдор томонлар учун муҳим ахборот манбаи сифатида хизмат қилади.

Шунингдек, ERP (Enterprise Resource Planning) тизимлари жорий этилган корхоналарда молиявий маълумотларни қайта ишлаш тезлиги 40% гача ошгани аниқланган. Бу эса бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнини тезлаштириб, корхонага бозор шароитларига тез мослашиш имконини беради. Айниқса, реал вақт режимида маълумотлар олиш имконияти менежерлар учун муҳим стратегик устунлик яратади.

Бизнес-жараёнларни оптималлаштириш натижасида харажатларни камайтириш ҳам муҳим натижалардан бири ҳисобланади. Статистик маълумотларга кўра, жараёнларни тўғри ташкил этган корхоналарда операцион харажатлар ўртача 15–20% га қисқаради. Шу билан бирга, меҳнат унумдорлиги 25% гача ошиши кузатилади. Бу эса корхонанинг умумий молиявий натижаларига ижобий таъсир кўрсатади.

Муҳокама жараёнида шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизими корпоратив бошқарувнинг шаффофлигини оширади. Хусусан, жараёнларнинг аниқ белгиланиши ва назорат механизмларининг кучайиши молиявий интизомни мустаҳкамлайди. Натижада, корхоналарда рискларни бошқариш даражаси яхшиланади ва ноқонуний молиявий операциялар эҳтимоли камаяди.

Бундан ташқари, рақамли технологиялар, жумладан, сунъий интеллект ва катта маълумотлар (big data) технологияларидан фойдаланиш бизнес-жараёнларни янада такомиллаштириш имконини бермоқда. Тадқиқотларга кўра, аналитик тизимлардан фойдаланувчи корхоналарда бошқарув қарорларининг аниқлиги 20–25% га ошади. Бу эса стратегик режалаштиришни самаралироқ ташкил этиш имконини беради.

Ўзбекистон корхоналари мисолида ҳам бизнес-жараёнларни шакллантириш ва рақамлаштириш жараёнлари жадаллашиб бормоқда. Йирик корхоналарда ERP ва бошқа ахборот тизимларини жорий этиш орқали молиявий ҳисоб ва бошқарув тизимлари модернизация қилинмоқда. Бу эса корхоналар фаолиятининг шаффофлигини ошириш, ички назорат тизимини кучайтириш ва инвестицион жозибадорликни таъминлашга хизмат қилмоқда.

Умуман олганда, олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларни замонавий ахборот технологиялари билан интеграция қилиш молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарувни такомиллаштиришнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу ёндашув корхоналарга нафақат ички самарадорликни ошириш, балки глобал рақобат шароитида барқарор фаолият юритиш имконини беради.

1-жадвал.

Бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизимининг молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарув самарадорлигига таъсири

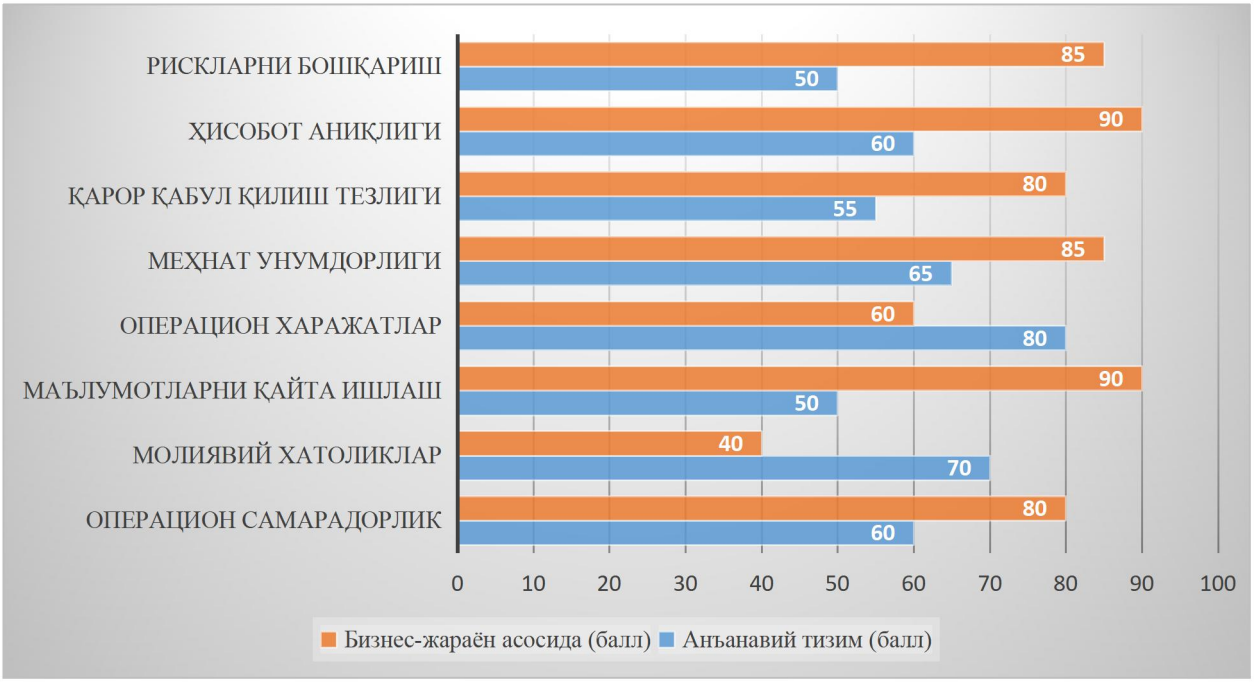
№	Кўрсаткич номи	Анъанавий тизим	Бизнес-жараён асосида бошқарув	Ўзгариш (%)
1	Операцион самарадорлик	Ўртача	Юқори	+20–30%
2	Молиявий хатоликлар даражаси	Юқори	Паст	−30–50%
3	Маълумотларни қайта ишлаш тезлиги	Секин	Тез	+40%
4	Операцион харажатлар	Юқори	Кам	−15–20%
5	Меҳнат унумдорлиги	Ўртача	Юқори	+20–25%
6	Бошқарув қарорларини қабул қилиш тезлиги	Секин	Тез	+20–25%
7	Молиявий ҳисобот аниқлиги	Ўртача	Юқори	+30–40%
8	Рискларни бошқариш даражаси	Паст	Юқори	Сезиларли яхшиланиш

Манба: McKinsey, Deloitte, PwC, Statista ҳамда замонавий илмий тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тузилди.

Мазкур жадвал корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларга асосланган ёндашувнинг молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарув самарадорлигига таъсирини аниқ статистик кўрсаткичлар асосида ёритиб беради. Жадвалдан кўриниб турибдики, анъанавий бошқарув тизимига нисбатан бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув модели барча асосий йўналишлар бўйича юқори натижадорликни таъминлайди. Хусусан, операцион самарадорликнинг ошиши, харажатларнинг камайиши ва меҳнат унумдорлигининг ортиши корхона фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини сезиларли даражада яхшилайди.

Молиявий хатоликларнинг камайиши ва ҳисоботлар аниқлигининг ошиши эса бошқарув қарорларини қабул қилишда ишончли ва сифатли ахборот базасини шакллантиради. Шу билан бирга, маълумотларни қайта ишлаш тезлигининг ошиши корхоналарга тезкор қарорлар қабул қилиш ва ўзгарувчан бозор шароитларига мослашиш имконини беради.

Муаллифнинг фикрича, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизими нафақат молиявий кўрсаткичларни яхшилаш, балки корхонада бошқарув маданиятини янги босқичга олиб чиқади. Айниқса, рақамли технологиялар билан интеграциялашган ҳолда ушбу ёндашувни қўллаш корхоналарга узоқ муддатли стратегик устунлик беради. Шу сабабли, замонавий корхоналар учун бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларни доимий равишда такомиллаштириб бориш нафақат зарурат, балки рақобат шароитида муваффақият гарови сифатида қаралиши лозим.

1-расм. Бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизимининг молиявий самарадорлик кўрсаткичларига таъсири

Манба: McKinsey Global Institute, Deloitte Insights, PwC Research, Statista маълумотлари ҳамда корпоратив бошқарув ва бизнес-жараёнларни бошқариш бўйича замонавий илмий тадқиқотлар асосида муаллиф томонидан тузилди.

Мазкур жадвал корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларга асосланган ёндашувнинг молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарув самарадорлигига таъсирини рақамли кўрсаткичлар орқали ифодалайди. Жадвалдан кўриниб турибдики, анъанавий бошқарув тизимига нисбатан бизнес-жараёнларга асосланган ёндашув деярли барча асосий кўрсаткичлар бўйича устунликка эга. Хусусан, операцион самарадорликнинг ошиши ва маълумотларни қайта ишлаш тезлигининг сезиларли даражада ортиши корхоналарга тезкор ва самарали бошқарувни амалга ошириш имконини беради.

Молиявий хатоликлар даражасининг камайиши ва ҳисобот аниқлигининг ошиши эса корхона фаолиятининг шаффофлигини таъминлаб, бошқарув қарорларини қабул қилишда ишончли ахборот базасини яратади. Шу билан бирга, операцион харажатларнинг қисқариши ва меҳнат унумдорлигининг ошиши корхона молиявий натижаларини яхшилашга хизмат қилади. Рискларни бошқариш даражасининг юқорилиги эса корхона фаолиятининг барқарорлигини таъминловчи муҳим омил сифатида намоён бўлади.

Муаллифнинг фикрича, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув модели замонавий корхоналар учун энг самарали бошқарув ёндашувларидан бири ҳисобланади. Айниқса, уни рақамли технологиялар билан уйғунлаштириш орқали корхоналар нафақат ички самарадорликни оширади, балки глобал рақобат шароитида устунликка эришади. Шу сабабли, корхоналарда бизнес-жараёнларни тизимли равишда шакллантириш ва уларни доимий равишда такомиллаштириб бориш стратегик зарурат сифатида қаралиши лозим.

Хулоса

Мазкур тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларни самарали бошқариш молиявий ҳисоб, таҳлил ва бошқарувни такомиллаштиришнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Замонавий иқтисодий шароитда корхоналар фаолиятининг самарадорлиги кўп жиҳатдан жараёнларга асосланган бошқарув тизимини жорий этиш даражасига боғлиқ эканлиги аниқланди.

Таҳлиллар асосида шуни таъкидлаш мумкинки, бизнес-жараёнларни оптималлаштириш молиявий ҳисобнинг аниқлигини оширади, молиявий таҳлил сифатини яхшилайди ва бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнини тезлаштиради. Айниқса, рақамли технологиялар билан интеграциялашган бизнес-жараёнлар корхоналарга реал вақт режимида маълумот олиш ва улардан самарали фойдаланиш имконини беради.

Шунингдек, бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизими операцион харажатларни камайтириш, меҳнат унумдорлигини ошириш ва рискларни самарали бошқариш орқали корхона молиявий натижаларини яхшилашга хизмат қилади. Бу эса корхоналарнинг барқарор ривожланиши ва рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, корпоратив бошқарув тизимида бизнес-жараёнларни шакллантириш ва уларни доимий равишда такомиллаштириб бориш замонавий корхоналар учун стратегик зарурат ҳисобланади. Ушбу ёндашувни амалиётга кенг жорий этиш орқали корхоналар ўз фаолиятининг самарадорлигини ошириши, молиявий бошқарувни мустаҳкамлаши ва глобал бозор шароитида муваффақиятли фаолият юритиши мумкин.

Таклифлар:

1. Корхоналарда бизнес-жараёнларга асосланган бошқарув тизимини босқичма-босқич жорий этиш зарур. Бу орқали барча функционал бўлимлар фаолиятини ягона тизим асосида мувофиқлаштириш ва бошқарув самарадорлигини ошириш мумкин.
2. Молиявий ҳисоб ва таҳлил жараёнларини автоматлаштириш учун замонавий ERP, BPM ва BI тизимларини кенг жорий этиш лозим. Бу молиявий маълумотларнинг аниқлиги ва тезкорлигини таъминлайди.
3. Бизнес-жараёнларни оптималлаштириш орқали ортиқча операцияларни қисқартириш ва ресурслардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ. Бу операцион харажатларни камайтиришга хизмат қилади.
4. Рақамли технологиялар, жумладан сунъий интеллект ва катта маълумотлар (big data) таҳлилини бошқарув тизимига интеграция қилиш зарур. Бу келажакдаги молиявий натижаларни прогнозлаш ва стратегик қарорлар қабул қилишда муҳим аҳамиятга эга.
5. Корхона ходимларининг малакасини ошириш ва уларни замонавий бошқарув тизимлари билан ишлашга ўргатиш лозим. Бу янги технологияларни самарали қўллаш имконини беради.
6. Ички назорат ва рискларни бошқариш тизимини бизнес-жараёнлар асосида такомиллаштириш зарур. Бу молиявий интизомни мустаҳкамлаш ва хатоликлар эҳтимолини камайтиришга ёрдам беради.
7. Корпоратив бошқарув тизимида шаффофликни таъминлаш учун молиявий ҳисоботларни халқаро стандартлар асосида юритиш ва очиқликни ошириш муҳим ҳисобланади.
8. Бизнес-жараёнларни доимий мониторинг қилиш ва уларни баҳолаш механизмини жорий этиш лозим. Бу жараёнларни такомиллаштириш ва самарадорликни ошириш учун асос яратади.

Манбалар рўйхати:

1. Hammer M. (1990). Reengineering Work: Don’t Automate, Obliterate. Harvard Business Review.
2. Davenport T. H. (1993). Process Innovation: Reengineering Work through Information Technology. Harvard Business School Press.
3. Weske M. (2012). Business Process Management: Concepts, Languages, Architectures. Springer.

4. Laudon K. C., Laudon J. P. (2020). Management Information Systems: Managing the Digital Firm. Pearson.
5. McKinsey & Company (2023). The Future of Corporate Finance.
6. Deloitte (2022). Finance 2025: Digital Transformation in Finance.
7. PwC (2023). Finance Function of the Future.
8. Statista (2024). Business Process Management Market Analysis.
9. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки (2024). Молиявий сектор бўйича ҳисоботлар.
10. Kaplan R. S., Norton D. P. (1996). The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Harvard Business School Press.